

بررسی اصول اخلاق حرفه‌ای معلم در سیره پیامبر اکرم (ص)
محمد ملکی‌انور^{*۱}

Examining the Principles of Teacher's Professional Ethics in the Life of the Holy
Prophet (PBUH)
Asad Mohamad Malekianvar^{1*}

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۳۱

Abstract

In the field of education, the vacuum of a charter of professional ethics is felt that is native and appropriate to the religious foundations of the society. With the same aim, the present study examines the principles of teacher's professional ethics in the life of the Holy Prophet (PBUH). Using the library method, this research has collected the data related to the subject and while examining the data, using document analysis, it has identified the principles of professional ethics of a teacher with inspiration from the life of the Holy Prophet (PBUH). As a result of the findings of the research, nine principles have been identified in the field of professional ethics of the teacher in the life of the Holy Prophet (PBUH), which are: having sincerity in the teaching profession, giving importance to education and acquiring knowledge, creating a suitable educational environment, showing kindness in The teaching profession, ensuring the mental security of learners, maintaining the dignity and human dignity of learners, paying attention to worship, especially prayer, paying attention to hygiene and establishing a spiritual bond between students.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف پرکردن خلأ وجود یک منشور اخلاق حرفه‌ای در حوزه تعلیم و تربیت که بومی و متناسب با مبانی دینی جامعه باشد، به واکاوی اصول اخلاق حرفه‌ای معلم در سیره پیامبر اکرم (ص) می‌پردازد. این پژوهش با استفاده از روش کتابخانه‌ای، داده‌های مرتبط با موضوع را گردآوری کرده و ضمن بررسی داده‌ها، با استفاده از تحلیل اسنادی، به شناسایی اصول اخلاق حرفه‌ای معلمی با الهام‌گیری از سیره پیامبر اکرم (ص) پرداخته است. در نتیجه یافته‌های پژوهش، نه اصل در حوزه اخلاق حرفه‌ای معلم در سیره پیامبر اکرم (ص) شناسایی شده است، که عبارتند از: داشتن اخلاص در حرفه معلمی، اهمیت‌دادن به آموزش و کسب علم، ایجاد فضای مناسب تربیتی، محبت‌ورزی در حرفه معلمی، تأمین امنیت روانی فراگیران، حفظ کرامت و عزت انسانی فراگیران، اهتمام ورزیدن به عبادات خصوصاً نماز، اهتمام به رعایت بهداشت و برقراری پیوند معنوی بین فراگیران.

Keywords: Professional ethics, life of the Holy Prophet (PBUH), teacher

واژه‌های کلیدی: اخلاق حرفه‌ای معلم، سیره پیامبر اکرم (ص)، تعلیم و تربیت

1. MA student of jurisprudence and principles of Islamic law, department of theology and Islamic studies, Imam Khomeini University, Qazvin, Iran
*Corresponding Author, Email: malekimohammed78@gmail.com

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران
* نویسنده مسئول:

مقدمه

آموزش و پرورش به عنوان جزئی از نظام اجتماعی جامعه، نقش کلیدی در اصلاح و بازسازی جامعه از نسلی به نسل دیگر دارد. معلمان نیز نقش مهمی در شکل‌دادن به عادات، آداب و رسوم و بالاتر از همه، شخصیت دانش‌آموزان برای تبدیل‌شدن به انسان‌های سالم و شایسته ایفا می‌کنند. از طرفی دیگر، در دنیای پیچیده‌ای که ما در آن زندگی می‌کنیم ارزش‌های اخلاقی گوناگونی وجود دارد که بر نوع کیفیت زندگی ما تأثیر می‌گذارد. رویکرد امروز را می‌توان بازگشت به اخلاق و تعهد دانست. انسان پس از طی دوره‌های گوناگون، رویکرد اخلاقی و متعهدانه را برای نیازهای معنوی و مادی خود در پیش گرفته است. «اخلاق مجموعه‌ای از بایدها و نبایدها و جزو فطریات و بدیهیات عقلی بشر است که یکی از مهم‌ترین هدف‌های پیامبران در نظر قرآن است؛ زیرا اعتلا و سعادت انسان در گرو پایبندی و آراستگی به اخلاق الهی است، تا جایی که پیامبر اکرم (ص) هدف از مبعوث‌شدن خود را تکمیل مکارم اخلاقی بیان فرموده‌اند» (مشایخی‌پور، ۱۳۹۰: ۳۸).

حرفه‌های مختلف بر حسب میزان حساسیت و وظیفه‌ای که در خدمت به جامعه دارند، دارای معیارهای اخلاقی گوناگونی می‌باشند. اخلاق حرفه‌ای این قدرت را برای فرد یا یک سازمان فراهم می‌نماید که بتواند خود را کنترل کند. رعایت اخلاق حرفه‌ای، شایستگی سازمان‌ها را در کسب و کار افزایش داده و هزینه‌های سازمان و جامعه را کاهش می‌دهد. از عوامل اصلی رشد و توسعه کشورها، تأکید بر حفظ حرفه‌گرایی است و عدم حرفه‌گرایی باعث توسعه‌نیافتن بسیاری از کشورها در عصرهای گوناگون به‌ویژه عصر حاضر شده است (انصاری و همکاران، ۱۳۹۱: ۶). یکی از عوامل مهمی که باعث استمرار و بقای حرفه در هر زمینه به‌ویژه معلمی می‌گردد، تأکید بر حرفه‌گرایی است. یکی از اقسام اخلاق حرفه‌ای، اخلاق تعلیم و تربیت یا معلمی است. تعلیم و تربیت امری دشوار، پرنمر و در عین حال خطیر است که در آن، معلمان، نقطه آغاز هر تحول پرورشی و آموزشی هستند؛ به طوری که، ایجاد تحول در جامعه در عصری که با آن مواجه هستیم جز از طریق معلمانی متعهد و بااخلاق ممکن نخواهد بود. نیاز به معلمانی صالح، عالم و توانمند در هر عصری به‌ویژه عصر حاضر، بیشتر از گذشته احساس می‌شود. معلم از آن جهت مورد تأکید و دارای نقش محوری است که کارگزار اصلی تعلیم و تربیت به شمار می‌رود و معنویات و افعال نظام‌های تعلیم و تربیت در ابعاد مختلف، در نهایت به واسطه او محقق می‌شود (جمعه‌حیدری، ۱۳۹۷: ۹).

پیامبر اسلام (ص) عالی‌ترین الگوی اخلاقی و رفتاری برای دنیای بشریت است؛ چرا که سرمشق بودن ایشان، از سوی خداوند نیز مورد تأکید قرار گرفته است: «لقد کان لکم فی رسول الله اسوه حسنه؛ قطعاً برای شما در [روش و رفتار] پیامبر خدا الگوی نیکویی است» (احزاب، ۲۱). پیامبر گرامی اسلام (ص) تمام اخلاق پسندیده را در خود جمع کرده از این رو فرمودند: «انما بعثت لاتمم مکارم الاخلاق؛ من تنها برای تکمیل فضایل اخلاقی مبعوث شده‌ام» (مکارم‌شیرازی، ۱۳۸۵: ۲۲). از

این رو کندوکاو در سیره عملی و تربیتی پیامبر اکرم (ص) که جنبه الگوگیری دارد، برای استخراج اصول و مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای معلم، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

راغب اصفهانی در کتاب معجم مفردات الفاظ القرآن در شرح کلمه اخلاق آورده است: «اخلاق، جمع «خُلُق» و به معنای نیرو و سرشت باطنی انسان است که تنها با دیده بصیرت و غیرظاهر قابل درک است. در مقابل، «خُلُق» به شکل و صورت محسوس و قابل درک با چشم ظاهر، گفته می‌شود» (راغب‌اصفهانی، ۱۳۹۶: ۱۵۹). «اخلاق در اصطلاح، به مجموعه‌ای از صفات روحی و باطنی انسان تعریف شده است که به صورت اعمال و رفتاری که از خلیقات درونی انسان ناشی می‌شود، بروز ظاهری می‌یابد و بدین سبب گفته می‌شود که اخلاق را می‌توان از راه آثارش تعریف کرد. استمرار یک نوع رفتار خاص، دلیل بر آن است که این رفتار، یک ریشه درونی و باطنی در عمق جان و روح فرد یافته است که آن ریشه را خلق و اخلاق می‌نامند» (تولایی، ۱۳۸۸: ۲).

اخلاق حرفه‌ای به کیفیت و چگونگی رفتار، ادب و عمل شخص، هنگام انجام کار حرفه‌ای می‌پردازد. این کار می‌تواند مشاوره، پژوهش، تدریس، پزشکی یا هر شغل دیگری باشد. درحقیقت، اخلاق حرفه‌ای، مجموعه‌ای از مبادی و استانداردهای سلوک انسانی است که رفتار افراد و گروه‌ها در یک ساختار حرفه‌ای را تعیین می‌کند و مفهوم آن از علم اخلاق اتخاذ شده است؛ به عبارت دیگر، مجموعه قوانین اخلاقی که از ماهیت حرفه یا شغل به دست آمده، اخلاق حرفه‌ای نام دارد (قراملکی، برخوردار و موحدی، ۱۳۹۵: ۶۰)؛ از سوی دیگر، به مسئولیت‌پذیری در محیط زندگی شغلی، اخلاق حرفه‌ای می‌گوییم. اخلاق حرفه‌ای، همانند اخلاق خانواده و اخلاق شهروندی از اقسام اخلاق کاربردی است و خود، بر حسب گوناگونی مشاغل و حرفه‌ها، تنوع می‌یابد (قراملکی، برخوردار و موحدی، ۱۳۹۵: ۷۱). یکی از قدیمی‌ترین نمونه‌های اخلاق حرفه‌ای، سوگندنامه بقراط است که امروزه نیز پزشکان برای تعهد به آن، سوگند یاد می‌کنند. در آموزه‌های دینی هم به جایگاه اخلاق فردی و حرفه‌ای توجه ویژه‌ای شده است. مهم‌ترین مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در مفهوم امروزی آن عبارت است از: «دارای هویت علم و دانش‌بودن، داشتن نقشی کاربردی، ارائه صبغه‌ای حرفه‌ای، بومی و وابسته‌بودن به فرهنگ، وابستگی به یک نظام اخلاقی، ارائه دانشی انسانی، برخوردار از زبان روشن انگیزشی و داشتن رویکرد میان‌رشته‌ای» (قراملکی، ۱۳۹۲: ۱۰۵). کادوزیر^۱، درباره ویژگی‌های افرادی که اخلاق حرفه‌ای دارند، موارد زیر را بیان می‌کند:

الف) مسئولیت‌پذیری: در این مورد، فرد پاسخگوست و مسئولیت تصمیم‌ها و پیامدهای آن را می‌پذیرد؛ برای انجام تمام مسئولیت‌های خویش کوشاست و مسئولیتی را که به عهده می‌گیرد، با تمام توان و خلوص نیت انجام می‌دهد.

ب) برتری‌جویی و رقابت‌طلبی: در تمام موارد، سعی می‌کند ممتاز باشد؛ اعتماد به نفس دارد؛ جدی و پرکار است؛ به موقعیت فعلی خود راضی نیست و از طرق شایسته دنبال ارتقای خود است.

ب) صادق بودن: مخالف ریاکاری و دورویی است؛ در همه حال به شرافت‌مندی توجه می‌کند؛ شجاع و باشهامت است.

ت) احترام به دیگران: به حقوق و نظر دیگران احترام می‌گذارد؛ خوش‌قول و وقت‌شناس است؛ به دیگران حق تصمیم‌گیری می‌دهد؛ تنها منافع خود را مرجع و منبع نمی‌داند.

ث) رعایت احترام نسبت به ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی: برای ارزش‌های اجتماعی، ارزش و احترام قائل است؛ در فعالیت‌های اجتماعی مشارکت می‌کند؛ به قوانین اجتماعی احترام می‌گذارد؛ در برخورد با فرهنگ‌های دیگر متعصبانه عمل نمی‌کند.

ج) عدالت و انصاف: طرفدار حق است؛ در قضاوت تعصب ندارد؛ بین افراد از لحاظ فرهنگی، طبقه اجتماعی و اقتصادی، نژاد و قومیت تبعیض قایل نمی‌شود.

چ) هم‌دردی با دیگران: دلسوز و رحیم است؛ در مصائب دیگران شریک می‌شود و از آنان حمایت می‌کند؛ به احساس دیگران توجه می‌کند؛ مشکلات دیگران را مشکل خود می‌داند.

ح) وفاداری: به وظایف خود متعهد است؛ رازدار دیگران است؛ معتمد دیگران است (کادوزیر، ۲۰۰۲: ۱۳۷).

اخلاق در یک تقسیم‌بندی، به دو بخش نظری و عملی تقسیم می‌شود. رسالت اخلاق نظری مطالعه صفات و اعمال اخلاقی و جواب به استدلال و پرسش‌ها در مورد خوبی و بدی اعمال است و اخلاق عملی، کوششی عملی است برای دستیابی به موقعیت اخلاق عملی و رسیدن به محاسن اخلاقی. یکی از اقسام اخلاق حرفه‌ای، اخلاق تعلیم و تربیت یا معلمی است. با نگاه سیستمی به اخلاق حرفه‌ای معلمان و اجزای آن که به سهم خود متأثر از نظامی است که در مدرسه تعریف می‌شود، می‌توان اخلاق حرفه‌ای را در این مکان تعریف کرد. اخلاق حرفه‌ای، در مدرسه و در مجموعه‌ای وسیع‌تر (یعنی جامعه) و بر اساس نوع عملکرد و ماهیت وجودی و روابط آن با سایر اعضای نظام کنشی اجتماعی، تعریف می‌شود. براین اساس، اخلاق حرفه‌ای، مجموعه‌ای از باورها، شیوه‌ها و هنجارهای مدرسه از یک‌سو و نوع رابطه مدرسه با نهادها و جایگاه آن‌ها در تحرک اجتماعی، از سوی دیگر است که در پیوندی نزدیک با فرایند یاددهی-یادگیری، پژوهش و تحقیق و ارائه خدمات به جامعه قرار دارد.

اخلاق تعلیم و تربیت شامل دو گونه است: شایستگی‌های خلقی و منشی و بایستگی‌های رفتاری و کنشی، که قسم نخست، فضایل حرفه تعلیم و تربیت را بیان می‌کند و قسم دوم، از الزامات اخلاقی بحث می‌کند. بحث از شایستگی‌های منشی و بایستگی‌های کنشی در اخلاق تعلیم و تربیت، دارای دو رویکرد عمده است: رویکرد فردگرایانه که سابقه‌ای دیرینه دارد و هدف خود را بیان فضایل و الزامات اخلاقی معلمان و دانش‌آموزان می‌داند و رویکرد دوم، رویکرد سازمانی است که حاصل روزگار جدید است و در آن، بر رشد اخلاقی سازمان‌های حرفه‌ای تأکید می‌شود و مباحث آن از

شایستگی‌های منشی و بایستگی‌های کنشی شخص حقوقی، مانند مدرسه است (قراملکی، برخوردار و موحدی، ۱۳۹۵: ۷۱).

اهمیت و ارزش اخلاق در اسلام بسیار بالا است. خداوند در قرآن کریم یکی از مقصودهای ارسال پیامبران را تهذیب نفوس آدمیان از انواع آلودگی‌ها بیان کرده است: «اوست که در میان مردم بی‌سواد، پیامبری از خودشان برانگیخت تا آیات او را بر آنان بخواند و آنان را از آلودگی‌های فکری و روحی پاکشان کند و به آنان کتاب و حکمت بیاموزد، و آنان به یقین پیش از این در گمراهی آشکار بودند» (جمعه، ۲).

اخلاق در همه جوامع بشری پایه خود را از مکتب و ایدئولوژی و نظام ارزشی حاکم بر جامعه خود می‌گیرد. از جمله مکتب‌هایی که اخلاق را مهم تلقی کرده و اندوخته‌های گران‌بهایی از آیات و روایات و نمونه‌های تاریخی فراوان از خود به یادگار گذاشته دین مبین اسلام است. این مسئله در احادیثی از پیامبر اکرم (ص) و همچنین از سایر پیشوایان معصوم (ع) بیان شده است. در حدیث معروفی از پیامبر اکرم (ص) می‌خوانیم: «انما بعثت لاتمم مکارم الاخلاق؛ من تنها برای تکمیل فضایل اخلاقی مبعوث شده‌ام» و در تعبیر دیگری: «انما بعثت لاتمم حسن الاخلاق» آمده است. واژه «انما» که به اصطلاح برای حصر است نشان می‌دهد که تمام اهداف بعثت پیامبر (ص) در همین امر یعنی تکامل اخلاق انسان خلاصه می‌شود (مکارم‌شیرازی، ۱۳۸۵: ۲۲). در حدیث دیگر از رسول - خدا(ص) آمده است که فرمود: «جعل الله سبحانه مکارم الاخلاق صله بینه و بین عباده فحسب احدکم ان یتمسک بخلق متصل بالله؛ خداوند سبحان فضایل اخلاقی را وسیله ارتباط میان خودش و بندگانش قرار داده، همین بس که هر یک از شما دست به اخلاقی بزند که او را به خدا مربوط سازد». به تعبیر دیگر، خداوند بزرگ‌ترین معلم اخلاق و مربی نفوس انسانی و منبع تمام فضایل است و قرب و نزدیکی به خداوند جز از طریق تخلق به اخلاق الهی امکان‌پذیر نیست؛ بنابراین، هر فضیلت اخلاقی رابطه‌ای میان انسان و خداوند ایجاد می‌کند و آن را گام به گام به ذات مقدسش نزدیک‌تر می‌سازد (مکارم‌شیرازی، ۱۳۸۵: ۲۲). تربیت انسان از موضوعاتی است که همواره مورد توجه جوامع بشری بوده و هست؛ زیرا نقش و جایگاه اساسی در رشد و تعالی فرد و جامعه دارد. این جایگاه چنان شاخص و غیرقابل انکار است که برخی گفته‌اند: انسان بودن انسان نیز در گرو تربیت اوست. شاید بتوان با قاطعیت گفت که پیامبران، اولین انسان‌هایی بودند که تربیت دیگران را، یکی از مهم‌ترین وظایف خود قرار دادند. خداوند آنان را برای هدایت مردم انتخاب و برای انجام این وظیفه، که همان تعلیم و تربیت بشر است، مبعوث کرد. خاتم پیامبران، حضرت محمد نیز از زمان برگزیده شدن به رسالت تا زمان رحلت، با تمام وجود به کار تربیت مشغول بودند. ایشان علاقه خاصی به تربیت و هدایت مردم زمان خود داشتند. پیامبر اکرم (ص) در کار تربیت چنان با تبحر و درایت عمل می‌کردند که در زمانی کوتاه بذر فعالیت‌های ایشان در جان مردم جوانه زد، به بار نشست و میوه شیرین آن‌ها جان مردمان را شیرین کرد. بدین ترتیب، واکاوی سیره تربیتی پیامبر

اکرم (ص) می‌تواند چراغی فراسوی مربیان و والدین در تربیت نسل جوان باشد و تاریکی‌های این مسیر مشکل و پرمخاطره را برای آنان روشن سازد؛ زیرا بررسی سیره تربیتی او پرده از روی قواعد، اصول، فنون و سبک‌های تربیتی به کار رفته در رفتارهای تربیتی ایشان برمی‌دارد و مربیان و والدین می‌توانند از این اصول و قواعد در فعالیتهای تربیتی خود بهره ببرند (حسینی‌زاده، ۱۳۸۶: ۵۳).

در بین پژوهش‌هایی که به بررسی اخلاق حرفه‌ای در حوزه تعلیم و تربیت پرداخته می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: نظری (۱۴۰۰) در پژوهشی به بررسی بیانیه گام دوم انقلاب در ساحت مفاهیم و زیرمفاهیم ارزش‌های اخلاق حرفه‌ای حوزه تعلیم و تربیت پرداخته و نشان داد که بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، حاوی ۲۲ ارزش اساسی و ۲۱ ارزش کاربردی در حوزه تعلیم و تربیت است که می‌تواند در نهایت به تمدن‌سازی منجر شود. لکانی (۱۴۰۱) در پژوهشی تحت عنوان «ضرورت وجود اخلاق حرفه‌ای اسلامی در مدارس و فضای مجازی» به بررسی چالش‌های اخلاق حرفه‌ای اسلامی در حوزه مدارس و فضای مجازی به منظور ارتقای روابط انسانی پرداخته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد افزایش تعهد اخلاقی معلمان می‌تواند به شکل‌گیری یک محیط آرام در کلاس، مدرسه و جامعه بینجامد و تدریس اثربخشی را محقق سازد. اصفهانی و شاهی (۱۴۰۰) در پژوهشی از تحلیل اسنادی، اخلاق حرفه‌ای معلم را در کتاب نهج‌البلاغه بررسی کرده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد، مطابق معارف نهج‌البلاغه لازم است معلمان اولاً در هر زمینه درسی که مشغول به فعالیت هستند، از معارف اخلاقی برخوردار باشند و از الگوهای تربیتی در راستای اثربخشی کار خویش بهره ببرند. نتیجه اتخاذ این رویکرد، از جانب مربیان، این خواهد بود که متربیان، هم در هر حوزه تخصصی که مشغول به یادگیری باشند، به معارف دینی اخلاقی به عنوان معرفتی ضروری برای زندگی نگاه می‌کنند و افرادی متخصص و متعهد بار می‌آیند. شیرزادی (۱۳۹۹) در پژوهشی به بیان جایگاه و نقش سیره و سنت پیامبر در اخلاق حرفه‌ای معلم از نظر شهید مرتضی مطهری می‌پردازد. نتایجی که از این مقاله به دست آمده است نشان می‌دهد که سیره پیامبر در اخلاق معلمی تأثیرگذار است و بین اخلاق حرفه‌ای معلم و سنت پیامبر رابطه مستقیمی وجود دارد زیرا سبک زندگی معلم در اخلاق حرفه‌ای او مؤثر است و معلمان با الگوگیری از سنت پیامبر و تغییر سبک زندگی خود، موجب اعتلای اخلاق حرفه‌ای خود می‌شوند. رفیعی‌افوسی (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان «نگاهی بر معلم و معلمی از منظر پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد (ص)» چنین می‌نویسد: حضرت محمد مصطفی (ص) پیامبر گرامی اسلام اسوه اخلاقی و رفتاری تمامی مسلمانان هستند که طبق آیات قرآن، خود، معلم بشریت و از دعوت‌کنندگان به علم‌آموزی نیز بوده‌اند؛ لذا بر تمامی مسلمانان بخصوص متولیان تعلیم و تربیت لازم است با نگاهی دقیق و بررسی عمیق، سیره زندگی حضرت رسول (ص)، مکتب تعلیم و تربیت و شیوه‌های معلمی را از رفتار ایشان استخراج کنند. پیامبر اعظم (ص) به امر آموزش به صورت عام و آموزش و تربیت دینی، به‌طور خاص، اهمیت زیادی می‌دادند و ویژگی‌های اخلاقی و شیوه‌های تربیتی و آموزشی ایشان نیز به عنوان یکی از نمونه‌های بی‌نظیر

ویژگی‌های یک معلم خوب و شیوه‌های مطلوب تربیتی است؛ لذا معلمان ما در جامعه اسلامی باید با تأسی از ایشان در راستای کسب این ویژگی‌ها و استفاده از این شیوه‌ها اقدام کنند.

از آنجاکه در میان پژوهش‌های انجام‌گرفته پژوهش مستقلی تحت عنوان «بررسی اصول اخلاق حرفه‌ای معلم در سیره پیامبر اکرم (ص)» یافت نشد و با توجه به اینکه سیره عملی و تربیتی پیامبر اکرم (ص) سرشار از نکات اخلاقی، تربیتی و آموزشی است، لذا ضرورت و اهمیت انجام این پژوهش احساس شد. سؤالات اساسی که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است عبارت‌اند از:

- ۱- مفهوم حقیقی اخلاق، اخلاق حرفه‌ای و سیره به صورت عام و در ساحت معلمی چیست؟
- ۲- پیامبر (ص) به عنوان بزرگ‌ترین معلم بشریت برای تعلیم و تربیت مردم چگونه رفتار می‌کردند؟
- ۳- اصول اخلاق حرفه‌ای معلمی در سیره پیامبر اکرم (ص) چیست؟

روش‌شناسی

در این پژوهش کیفی، با توجه به ماهیت موضوع از روش تحلیلی-توصیفی استفاده شده است، که ابتدا با مراجعه به پایگاه‌های اطلاعاتی، اسناد و منابع موجود کتابخانه‌های مجازی در داخل و خارج، ابعاد گوناگون اخلاق حرفه‌ای معلم در سیره پیامبر اکرم (ص)، با استفاده از روش‌های نظری، تحلیلی و استنادی توصیف‌شده و سپس مورد تحلیل و مقایسه قرار گرفت. هدف اصلی این پژوهش، تبیین اصول اخلاق حرفه‌ای معلم در سیره پیامبر اکرم (ص) می‌باشد و برای پاسخ به این سؤالات که، اصول اخلاق حرفه‌ای معلمی در سیره پیامبر (ص) چیست و ایشان به عنوان بزرگ‌ترین معلم بشریت، برای تعلیم و تربیت مردم چگونه رفتار می‌کردند و از چه اصول استفاده می‌کردند، ابتدا تعریف اخلاق و اخلاق حرفه‌ای ارائه شده و مفهوم معلمی در آن‌ها، مورد واکاوی قرار گرفته است. سپس به بررسی مفهوم سیره و تربیت، سیره تربیتی پیامبر اکرم (ص) و جایگاه اخلاق در سیره تربیتی ایشان پرداخته شده و نهایتاً سعی شده، اصول اخلاق حرفه‌ای معلم در سیره پیامبر اکرم (ص) تشریح گردد.

جامعه آماری این پژوهش شامل کتب و مقالات مرتبط با موضوع اخلاق حرفه‌ای معلم در سیره پیامبر (ص) در نشریات و سایت‌های معتبر می‌باشد. نمونه آماری نیز شامل تمامی منابع در دسترس دارای اعتبار است. ابزار گردآوری داده‌ها فرم فیش‌برداری بوده و برای استخراج یافته‌ها و نتایج، از مدل استنباط مفهومی استفاده شده است.

یافته‌ها

اصول اخلاق حرفه‌ای معلم استخراج شده در سیره پیامبر اکرم (ص) عبارت است:

(۱) داشتن اخلاص در حرفه معلمی

یکی از نخستین آداب مربوط به سیره پیامبر اکرم (ص) که باید در امر تعلیم و تربیت به عنوان یک امر ضروری و قطعی مورد توجه قرار گیرد، این است که در کسب علم و آموزش دانش به دیگران، دارای خلوص نیت باشیم؛ زیرا محور و کانون ارزش علم و رفتار هر شخصی به قصد و نیت او وابسته است. سیره نبوی روی اخلاص در تحصیل علم تأکید زیادی دارد و آن را بزرگ می‌شمارد؛ رازش این است که اصولاً تحصیل علم خودش یک عبادت است، بلکه از بهترین عبادت‌ها است. تحصیل علم می‌تواند در طریق الی الله قرار بگیرد و خودش طریق الی الله باشد. اسلام بر اینکه خود علم، طریق تقرب به خداست تأکید دارد. ارزش علم را به قدری بالا می‌داند که مقام علما را نزدیک مقام پیامبران به حساب می‌آورد. پیامبر اسلام در روایتی، اهمیت این موضوع را روشن می‌کند. رسول گرامی اسلام (ص) فرمود: «کسی که در طریق تحصیل علم است و کسب علمش برای احیای اسلام باشد، اگر از دنیا برود، بین او و انبیا در قیامت فقط یک درجه فاصله خواهد بود» (مجلسی، ۱۴۰۰، ج ۱: ۱۶۸). این عالی‌ترین مقامی است که از مقام شهدا هم بالاتر است. بنابراین لازم است، کسانی که در عرصه تعلیم و تربیت فعالیت می‌کنند، تمام اعمال و کوشش‌های خود را صرفاً برای خدا و رضایت او انجام دهند. رسول خدا (ص) در این باره می‌فرماید: «نَبِيُّ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ؛ نیت مؤمن از عمل او بهتر است» (مجلسی، ۱۴۰۰، ج ۶۷: ۱۸۹). پیامبر گرامی اسلام (ص) با روایت از جبرائیل (ع)، و او از خداوند تبارک و تعالی چنین آورده که خداوند متعال فرموده است: «اخلاص و پالایش قصد و نیت یکی از اسرار من می‌باشد که در دل بندگان محبوب خویش به ودیعت نهاده ام» (حجتی، ۱۳۶۴: ۱۷۵).

نیت و انگیزه آنقدر مهم و بارز است، که فقط باید رنگ و بوی الهی و معنوی داشته باشد و نباید آن را با مطامع پست دنیوی مانند: جاه‌طلبی، نام‌جویی، حب مال و... مخلوط کرد. چنین کاری اگر اتفاق بیفتد، باعث می‌شود که ارزش و اعتبار کل عمل انسان از بین برود. پیامبر اکرم (ص) در این زمینه می‌فرماید: «اگر کسی علم را برای غیر خدا فراگیرد یعنی غیر خدا را هدف علم‌آموزی خویش قرار دهد، جایگاه او از آتش دوزخ فراهم و آماده خواهد شد» (حجتی، ۱۳۶۴: ۱۷۵).

۲) اهمیت دادن به آموزش و کسب علم

حقیقت این است که با تفکر دقیق و درک آیات آغازین وحی، می‌توان به جایگاه و ارزش دانش و معرفت پی برد. با نگاهی منطقی به این مسئله می‌توان برداشت کرد دینی که آغازش با خواندن و دعوت به کسب دانش شروع می‌شود، باید برای تعلیم و تربیت انسان به‌طور کلی و تعلیم و تربیت در دوران اولیه زندگی، اهمیت ویژه قائل شده باشد. احادیث نبوی درباره ارزش و اعتبار علم و علما و متعلمان، مطالب به اندازه‌ای فراوان است که می‌توان گفت از شمار بیرون است و نظر هر محققى را به خود جلب می‌کند. به‌منظور اختصار به بیان یکی از آن‌ها اکتفا می‌کنیم. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «دانشجو و شاگرد دوستدار علم، همانند کسی است که روزها روزه‌دار و شب‌ها بیدار و سرگرم عبادت بوده و دارای اجر و پاداشی هم‌سان او می‌باشد و به هر بابی از علم که دانشجو بدان

دست می‌یابد و آن را فرامی‌گیرد از کوه ابوقبیس، که اگر سراسر آن طلا باشد و آن را در راه خدا انفاق کند، بهتر و سودمندتر است» (حجتی، ۱۳۶۴: ۹۶).

آموزش فنون زندگی و آداب اجتماعی، همراه با رشد سنی و افزایش میزان درک و فهم اجتماعی کودکان و نوجوانان به صورت عملی به آن‌ها ارائه می‌شده است، احادیث بسیاری نیز در زمینه شیوه رفتار و نوع گفتار پیامبر اسلام (ص) درباره چگونگی نشست و برخاست در حضور والدین، آداب غذا خوردن، تکریم مهمان، بزرگترها و به‌ویژه اساتید نقل شده است که برای نمونه به یک حدیث نبوی در زمینه احترام به استاد و معلم اشاره می‌کنیم. پیامبر (ص) فرمودند: «از هر کس که حرفی آموختی، بنده او شده‌ای» (ابن‌ابی‌جمهور، ۱۳۹۷: ۲۹۲).

پیامبر اکرم (ص) برای مبارزه با بی‌سوادی به بهترین شکل از فرصت‌ها، استفاده کرد است؛ استفاده پیامبر اکرم (ص) از اسیران باسواد مکه، که در جنگ بدر، اسیر مسلمانان شده بودند، بیانگر تأکید و توجه سیره نبوی به آموزش علم و مبارزه با بی‌سوادی است.

۳) ایجاد فضای مناسب تربیتی

موفقیت تربیت اخلاقی پیش از هر اقدامی و پیش از هر چیزی، مرهون ایجاد فضای مناسب تربیتی است. از این جهت، در سیره پیامبر اکرم (ص) به فراهم‌آوردن و ایجاد فضای مناسب تربیتی بسیار توجه شده است. انسان برای ادامه حیات خود و تأمین نیازهای ضروری خود به ارتباط با محیط نیازمند است، ولی محیط نیز نعمت‌های خود را رایگان در اختیار انسان قرار نمی‌دهد و در مقابل نعمت‌های خود، بر شخصیت و رفتار و گفتار وی تأثیر می‌گذارد. اگر محیط، صالح باشد، معمولاً رفتار انسان نیز صالح خواهد بود و به عکس؛ بنابراین، محیط فاسد معمولاً به تدریج انسان را فاسد کرده و او را به سوی رفتارهای ناشایست سوق می‌دهد؛ به همین سبب، می‌توان گفت در بیشتر موارد، تربیت اخلاقی بدون محیط سالم، ممکن نخواهد بود.

ایجاد فضای سالم تربیتی، می‌تواند شاگردان و فرزندان را ناخودآگاه به سوی اهداف مطلوب سوق دهد، آنان از محیط خانه، مدرسه و مسجد متأثر می‌شوند و بدون اینکه بدانند که علت تمایلشان به صفات خوب و اخلاقیات چیست، به سوی آن می‌روند. در سیره پیامبر اکرم (ص) این ویژگی وجود داشت که به اصلاح محیط خانه و جامعه بیش از همه اهمیت می‌داد. عملکرد ایشان در مکه و مدینه نشان‌دهنده این ویژگی است. هر چند پیامبر (ص) در مکه موفق به ایجاد فضای تربیتی در سطح کلان نشد و نتوانست حکومت مورد نظرش را تشکیل دهد، ولی در همان سرزمین، محیطی کوچک و آرام و مستعد تعلیمات دینی و معنوی فراهم آورد که مربی آن، شخص رسول خدا و حضرت خدیجه‌کبری و متربی در آن فضای معنوی، کودکی ممتاز و بی‌نظیر و مولود خانه خدا، یعنی علی بن ابی‌طالب (ع) بود. حضرت علی (ع) در وصف خانه پیامبر (ص) می‌فرماید: «روزهای آغازین بعثت، اسلام در هیچ خانه‌ای راه نیافته بود جز خانه رسول خدا که خدیجه هم در آن بود و من سومین آنان بودم. من در آن خانه نور وحی و رسالت را دیدم و بوی نبوت را استشمام -

کردم» (حسینی‌دیباچی، ۱۳۵۱: ۳۹۹). پیداست که پرورش‌یافته چنین خانه‌ای باید شخصیتی همچون علی‌بن‌ابی‌طالب باشد که خداوند وی را نفس رسول خدا خوانده است. لازم است که همه کودکان و نوجوانان به منشور تربیتی آن حضرت توجه کنند و به دستورالعمل‌های سودمند آن بزرگوار عمل نمایند تا در زندگی بتوانند علی‌گونه باشند. به هر حال ایجاد فضای مساعد تربیتی از شاخص‌های مهم در نظام تربیتی پیامبر اکرم (ص) است و باید مورد توجه اولیا و مربیان نسل جوان و نوجوان قرار گیرد (عبدالهی، مقصودگردون و عبدالهی، ۱۳۹۴: ۸).

۴) محبت‌ورزی در حرفه معلمی

بی‌تردید یکی از اساسی‌ترین نیازهای انسان پس از نیازهای زیستی (آب، غذا و...) نیاز به محبت است. این نیاز در کودکان و نوجوانان به سبب عاطفی‌بودن آن‌ها، شدیدتر احساس می‌شود. از آنجا که نخستین سرپرست کودک خانواده است، لازم است خانواده، به‌ویژه والدین، به این نیاز کودک توجه خاصی داشته باشند و بدانند پاسخ‌گویی درست به این نیاز کودک، اساس و پایه تربیت او را تشکیل می‌دهد. معلم و مدرسه نیز نقش مؤثری در شکل‌گیری محبت در کودکان، نوجوانان و جوانان ایفا می‌کنند. تأثیر شخصیت معلم بر روی دانش‌آموزان قابل انکار نیست. او می‌تواند با اعمال، رفتار، سخنان و برخورد خود، محبت را در وجود دانش‌آموزان متجلی کند و تا همیشه این احساس مقدس را در آنان زنده نگه دارد.

سیره عملی و احادیث پیامبر اکرم (ص) نشان دهنده توجه ویژه مکتب تربیتی اسلام به این نیاز مهم نسل جوان است. پیامبر (ص) به فرزندان خویش، حضرت فاطمه (س)، نواده‌ها، کودکان اصحاب و مسلمانان و حتی غیر مسلمانان محبت می‌نمود و دیگران را نیز به محبت فرزندان خود سفارش می‌کرد. ابن عباس می‌گوید: «عایشه نزد رسول خدا رفت در حالی که پیامبر (ص) فاطمه (س) را می‌بوسید. عایشه گفت: «ای رسول‌خدا، آیا او را دوست می‌داری؟ پیامبر (ص) فرمود: آگاه باش! به خدا سوگند اگر تو به مقدار دوستی من نسبت به او آگاه بودی، بر محبت خود به او می‌افزودی» (مجلسی، ۱۴۰۰: ۵). همچنین در زمینه محبت پیامبر اکرم (ص) به فرزندان مسلمانان، مالک می‌گوید: «پیامبر اکرم (ص) به دیدار انصار می‌رفت و به کودکان آن‌ها سلام می‌کرد و دست بر سر آنان می‌کشید و برای آن‌ها دعا می‌کرد» (حسینی‌زاده، ۱۳۸۶: ۲۴۰).

همان‌گونه که از برخی مضامین سیره‌های تربیتی پیش‌گفته شده برمی‌آید، پیامبر اکرم (ص) روش‌های متفاوتی را در ابراز محبت به کودکان و فرزندان خود به کار می‌بردند که برخی از آن‌ها عبارتند از: «بیان محبت خود به آن‌ها، بوسیدن، در بغل گرفتن، سواری‌دادن، هدیه‌دادن، شوخی و بازی‌کردن با آن‌ها، دست کشیدن بر سر آن‌ها و حتی دادن میوه تازه به آن‌ها و خوابیدن در کنار آن‌ها» (حسینی‌زاده، ۱۳۸۶: ۹۳ و ۹۴).

نکته مهم دیگر در زمینه محبت‌کردن به نسل جوان، در سیره پیامبر (ص)، رعایت اعتدال در آن است. ضرر افراط و تفریط در هرکاری از سود آن - اگر سودی داشته باشد - بیشتر خواهد بود.

باید توجه داشت که صرف دوستی زیاد مشکلی ایجاد نمی‌کند، آنچه مضر است این است که محبت و عشق زیاد به فرزندان باعث افتادن خود و فرزندان در ورطه گناه و لغزش شود. پیامبر اسلام (ص) به ابن مسعود می‌فرماید: «ابن مسعود، [مواظب باش] محبت و دلسوزی به خانواده و فرزندان تو را به ورطه گناه و حرام نیندازد» (مجلسی، ۱۴۰۰: ۱۰۸).

۵) تأمین امنیت روانی فراگیران

از دیگر روش‌هایی که پیامبر گرامی اسلام (ص) در مرحله تربیت فرزندان خود به کار می‌گرفتند، روش تأمین امنیت برای فرزندان بوده است؛ زیرا نیاز به امنیت، از نیازهای اساسی انسان است، به‌ویژه در دوران کودکی و نوجوانی که انسان بیشتر وابسته به دیگران است و از خود، استقلال چندانی ندارد. از این‌رو، والدین و کسانی که به امر تربیت اشتغال دارند باید سعی کنند، نه تنها موجب ترس و نگرانی کودک نشوند، بلکه همواره تکیه‌گاه و پشتوانه‌ای برای امنیت آن‌ها باشند؛ زیرا احساس ترس و نگرانی در کودک، جرأت و جسارت و نوآوری را از او سلب می‌کند. تکیه‌گاه بودن والدین، دارای دو طبقه است: طبقه زیرین، که تنها با حضور والدین تأمین می‌شود و کودک و نوجوان با حضور والدین، احساس امنیت می‌کنند و طبقه رویین، که بر اثر برخورد صحیح والدین با فرزندان حاصل می‌شود. پیامبر اسلام (ص) در سیره تربیتی خود به هر دو حالت این احساس امنیت و آرامش توجه داشته‌اند. به این سیره نبوی توجه کنید که بیانگر مرتبه اول از ایجاد امنیت برای فرزندان است: «زید بن حارثه، غلامی بود که پیامبر (ص) او را خرید. وی با آن حضرت زندگی می‌کرد، تا اینکه پیامبر (ص) به رسالت مبعوث شد و او را به اسلام دعوت کرد. زید نیز اسلام آورد. وقتی این خبر به حارثه ابن شراحیل کلبی، پدر زید، رسید به مکه آمد و به وسیله ابوطالب به پیامبر (ص) پیغام داد: یا فرزندم را به من بفروش یا او را مجانی یا در برابر فدیة آزاد کن. پیامبر (ص) فرمود: زید آزاد است هرکجا که می‌خواهد برود. حارثه دست زید را گرفت و گفت: فرزندم، به حسب و شرف خود ملحق شو. زید گفت: من از رسول خدا جدا نمی‌شوم. حارثه گفت: آیا حسب و نسب خود را رها می‌کنی و برده قریش می‌شوی؟ زید دوباره گفت: من از رسول خدا جدا نمی‌شوم، حارثه ناراحت شد و قریش را شاهد گرفت که من از او برائت می‌جویم و او فرزند من نیست، در این هنگام، پیامبر (ص) فرمود: شاهد باشید که زید فرزند من است. من از او ارث می‌برم و او نیز از من ارث می‌برد» (مجلسی، ۱۴۰۰: ۲۱۵). در این سیره، پیامبر اسلام (ص) همین که احساس کرد ممکن است زید، با این کار پدرش، احساس نداشتن تکیه‌گاه کند، بلافاصله خود را به عنوان تکیه‌گاه و پدر او معرفی کرد تا زید همچون قبل، با اطمینان کامل به زندگی بپردازد.

۶) حفظ کرامت و عزت انسانی فراگیران

برترین موجود آفرینش، از ویژگی‌ها و خصوصیات بر خوردار است که او را از دیگر موجودات متمایز می‌کند. کرامت و بزرگواری ذاتی انسان، نیروی تعقل و تفکر، دارا بودن اراده و اختیار، انتخاب خیر از شر و... هدایای خداوند به این مخلوق برگزیده است. دارا بودن این خصوصیات، انسان را شایسته تکریم و بزرگداشت کرده است؛ انسان با انتخاب خود می‌تواند مسیر بزرگواری و شرافت را برگزیند و به قله‌های رفیعی دست یابد یا در مسیر ذلت و پستی، خواری دنیا و آخرت را برای خود رقم بزند. «کرامت انسان» در قرآن، سخن و سیره نبوی و سنت معصومین (ع) مورد توجه قرار گرفته است. آنان که مظهر تام و اکمل کرامت، شرافت و بزرگواری هستند، علاوه بر یادآوری بزرگواری ذاتی انسان، راهکارهای تجلی کرامت و تکامل آن را نیز بیان داشته‌اند. «کرامت به معنای بزرگواری است و بزرگواری حاصل بهره‌وری معین یک موجود است بی‌آنکه پای مقایسه با غیر در آن گشوده شود و هرگاه چنین شد، آن را فضیلت گویند نه کرامت» (باقری، ۱۳۷۴: ۱۳۲).

منشأ کرامت و عزت انسانی در خلقت ویژه انسان و دمیدن روح الهی در پیکره اوست. از این رو، در دین اسلام حتی جنینی که در رحم مادر است و هنوز چشم به دنیا نگشوده، از سهم الارث برخوردار کرده است. در سیره نبوی، تکریم و احترام کودکان به شیوه‌های گوناگون صورت می‌گرفت؛ از جمله قیام و استقبال از فرزندان به هنگام ورود آن‌ها به مجلس، عیادت از کودکان مریض، سلام کردن به کودکان، با احترام صدا کردن کودکان و از این قبیل کارها که در اینجا به بیان برخی از این سیره‌های تربیتی می‌پردازیم. پیامبر اسلام (ص) معمولاً به هنگام ورود افراد به مجلس به احترام آن‌ها می‌ایستاد و برای آن‌ها جا باز می‌کرد. در روایتی از ایشان آمده است: «پیامبر (ص) نشسته بود. حسن و حسین علیه‌السلام به طرف او آمدند. پیامبر (ص) وقتی آن‌ها را دید به احترام آن‌ها ایستاد. چون به کندی حرکت می‌کردند، پیامبر (ص) به استقبال آنان رفت و آن‌ها را بر دوش خود سوار کرد و فرمود: چه مرکب خوبی دارید و شما چه سواران خوبی هستید» (مجلسی، ۱۴۰۰: ۲۸۵).

از رفتارهای پس‌نیده پیامبرگرمی اسلام (ص) سلام کردن به کودکان و نوجوانان بوده است؛ زیرا کودکان و نوجوانان اگرچه سن کم دارند، ولی خوب و بد را درک می‌کنند و محبت و احترام را می‌فهمند و این درحالی است که متأسفانه گاه می‌بینیم، گروهی در بین خود جایگاهی برای کودکان قائل نیستند. در روایتی آمده است: روزی انس بن مالک به کودکانی برخورد کرد و به آنان سلام کرد و گفت: «پیامبر (ص) همیشه به کودکان سلام می‌کرد» (بخاری، ۱۴۰۰: ۱۳۱).

۷) اهتمام ورزیدن به عبادات خصوصاً نماز

در دین اسلام، عبادت جزء جدانشدنی برنامه‌های تربیتی محسوب می‌شود. در حقیقت عبادت خداوند، از اهداف خلقت و وسیله‌ای برای تقرب به حق و تکامل حقیقی و در عین حال مقدمه و بستر ساز تربیت اجتماعی و اخلاقی انسان است. طبق آیات قرآن کریم هدف از خلقت انسان و ارسال انبیاء عبادت و بندگی خدا» معرفی شده است: «جن و انس را نیافریدم مگر اینکه مرا پرستش کنند» (ذاریات، ۲۸).

تردیدی نیست که بعد از اصول دین اولین و بزرگ‌ترین دستور الهی نماز است. نماز، قشنگ‌ترین جلوه عبادت و عبودیت است؛ چرا که انسان با جسم و جانی مطهر و بی‌واسطه با خالق خود صحبت می‌کند. در اسلام نماز به عنوان ستون دین شمرده شده و معیار ارزش آدمی و قبولی اعمال و فرایض دیگر اوست و اگر صحیح اقامه گردد، به عنوان معراج مومن و ستون دین تلقی می‌شود، که نیاز به محافظت و استمرار دارد. نماز نور چشم پیامبر اسلام (ص) بود و ایشان تأکید بسیاری بر آن داشتند. پیامبر اکرم (ص) در توضیح نماز می‌فرماید: «نماز، از آیین‌های دین است و رضای پروردگار، در آن است؛ و آن راه پیامبران است. برای نمازگزار، محبت فرشتگان، هدایت، ایمان، نور معرفت و برکت در روزی است» (کمره‌ای، ۱۳۷۷: ۵۲۲).

انسان‌ها به‌ویژه کودکان در انجام هرکاری نیاز به الگو و معیار دارند تا میزان کامیابی و ناکامی خویش را اندازه بگیرند، از ناکامی‌های گذشته پند بگیرند و توان خود را برای ادامه کار بسیج نمایند. افزون بر این، آشنایی با نماز اسوه‌های اسلامی، انگیزه نسل جوان را در پیمودن مسیر درست تربیت اسلامی و رسیدن به قله‌های کمال در او تقویت می‌کند؛ به همین منظور در سیره تربیتی ائمه (ع)، نمونه‌هایی از توجه رسول خدا (ص) به نماز بیان شده است. در روایتی آمده است: «هنگامی که با رسول خدا (ص) صحبت می‌کردیم، همین که موقع نماز می‌شد حالتی به خود می‌گرفت که گوئی نه او ما را می‌شناخته و نه ما او را می‌شناخته‌ایم» (نوری، ۱۳۶۹: ۲۶۴).

نماز، عملی عبادی است که هم با معرفت و شناخت و هم با عاطفه و رفتار انسان سروکار دارد و باید وقتی به آموزش آن مبادرت نمود، که متربی به مرحله‌ای از رشد رسیده است که بفهمد، نماز طاعت خدا و پرستش اوست و با دیگر اعمال متفاوت است. آغاز سن نماز در سنین کودکی و نوجوانی سبب می‌شود، که اولین صفت حسنه را به صورت یک عادت معمولی و مطلوب در جسم و روان خود ثابت نماید و جزو برنامه‌های زندگی خود قرار دهد و در نتیجه از همه محاسن مربوط به نماز، در بعد سلامت روانی در آینده برخوردار گردد. لذا باید بذر و دانه تربیت دینی و آداب و رسوم نماز را در جان کودک و نوجوان بکاریم و کمک‌شان کنیم که در این مسیر دچار مشکل نشوند و با توجه به سیره و سنت نبوی، آن‌ها را به نماز و عبادت علاقه‌مند کنیم، تا افراد دینداری در آینده باشند.

۸) اتمام به رعایت بهداشت

بهداشت یکی از مسائل مهمی است که امروزه در نظام آموزش و پرورش بسیار مورد توجه قرار می‌گیرد؛ چراکه سلامت دانش‌آموزان به آن وابسته است و نه تنها به خود دانش‌آموزان بلکه به شرایط مدرسه نیز مربوط می‌شود و در صورت عدم رعایت آن، آسیب‌های جبران‌ناپذیری به مربیان، دانش‌آموزان و تمام جامعه خواهد رسید. پیامبر اکرم (ص) از دوران کودکی به آراستگی و پاکیزگی خود و دیگران علاقه خاصی داشتند. موهایشان همیشه مرتب و سر و صورت خود را تمیز نگه می‌داشتند. ایشان به عایشه فرمودند: «ای عایشه، خداوند دوست دارد وقتی بنده‌اش برای دیدن

برادرانش از خانه بیرون می‌رود، خود را مرتب و آراسته کند» (طبرسی، ۱۳۶۵: ۱۸۳). رسول خدا (ص) در جهت گسترش این کار بسیار کوشش کردند. روزی مردی را مشاهده کردند که ژولیده بود و ریش بلند و درهمی داشت، ایشان فرمودند: «چه ضرر داشت اگر این مرد ریش خود را اصلاح می‌کرد». آن مرد به محض شنیدن فرمایش حضرت رفت و به طور معتدل اصلاح کرد و سپس نزد رسول خدا (ص) آمد. حضرت او را مورد تشویق قرار دادند و فرمودند: «این طور اصلاح کنید».

پیامبر اکرم (ص) درباره تمیزی لباس تأکید فراوان داشتند و می‌فرمودند: «هرکس لباسی برای خود تهیه کرد، باید همیشه آن را پاکیزه نگه دارد». ایشان فرمودند: «در میان لباس‌های شما، هیچ‌کدام بهتر از لباس‌های سفید نیست، شما لباس سفید را برای پوشیدن انتخاب کنید». مشخص است که یکی از امتیازات لباس سفید این است که کثیفی و آلودگی را زود نشان می‌دهد و شخص را مجبور می‌کند که لباس خود را تمیز نگه دارد. یکی از سنت‌های نبوی در مورد لباس نوزاد پوشاندن لباس سفید بوده است. پیامبر (ص) پاکیزگی و تمیزی را عامل و کلید قبولی نماز و سایر عبادات می‌دانستند و تأکید می‌کردند، که پایه دین به پاکیزگی استوار است و در نهایت کلام و سخن حدیث «النِّظَافَةُ مِنَ الْإِيمَانِ، وَالْإِيمَانُ وَصَاحِبُهُ فِي الْجَنَّةِ» (نوری، ۱۳۶۹: ۳۱۹) را مطرح کردند، که به صورت شعار زیبا و پویایی در طول زمان درآمد.

ایشان روی نظافت و پاکیزگی دهان و دندان تأکید بسیار داشتند و روزانه چندبار پیش از خواب و پس از بیداری با دقت مسواک می‌کردند و دهان و دندان هایشان را می‌شستند و می‌فرمودند: «اگر ترس آن نبود که پیروانم دچار مشقت و زحمت شوند، بر آن‌ها مسواک کردن را واجب می‌کردم که هنگام ادای هر نماز مسواک کنند» (صدوق، ۱۳۹۵، ج ۱: ۲۲۷). همچنین رسول خدا (ص) در مورد فواید مسواک کردن فرمودند: «مسواک زدن دوازده فایده دارد: دهان را پاکیزه، خداوند را خشنود، دندان‌ها را سفید، جرم دندان‌ها را پاک، بلغم را کم، غذا را مطبوع، حسنات را چندین برابر می‌کند، به سنت عمل می‌شود، فرشتگان حضور پیدا می‌کنند، لثه محکم می‌شود، بر گذرگاه تلاوت قرآن می‌گذرد و دو رکعت نماز با مسواک، نزد خداوند محبوب‌تر است از هفتاد رکعت نماز بی-مسواک» (کمره‌ای، ۱۳۷۷: ۴۸۰). رسول اکرم (ص) به اندازه‌ای به آراستگی و مرتب بودن اهمیت می‌دادند که حتی در مسافرت‌ها شانه و سرمه‌دان و قیچی و آینه و مسواک خود را همراه برمی‌داشتند (طباطبایی، ۱۳۸۵: ۶۳).

۹) برقراری پیوند معنوی بین فراگیران

از نیکوترین جلوه‌های عملی ایمان، پیوند روح و اتصال دل‌هاست. قرآن کریم اخوت ایمانی را سرآغاز و بانی شگفت و راه‌گشا در روابط نسل جوان قرار داده است: «مؤمنان برادر یکدیگرند؛ پس برادران خود را صلح و آشتی دهید و تقوای الهی پیشه کنید، باشد که مشمول رحمت او شوید» (حجرات، ۱۰). در حقیقت پروردگار با این بیان مؤمنان را به یکدیگر متصل کرده است و این اتصال معنوی و روحی را آن‌قدر استوار کرده که زمینه‌ساز پیکری یکسان و واحد شده‌اند. عامل ایجاد چنین پیوندی

در میان نسل آینده این است که در آغاز، ایمان‌شان کامل شود و سپس با دل و جان به یکدیگر محبت ورزند و در مسیر آرامش و امنیت به سوی یکدیگر حرکت کنند. پیامبر گرامی اسلام (ص) آخرین و کامل‌ترین رسولی است که خدای متعال برای هدایت انسان‌ها فرستاده است؛ در رسالت او، هرآنچه به کمال و خوشبختی انسان‌ها مربوط می‌شود، به ودیعه گذاشته شده است. پیمان اخوت پیامبر گرامی اسلام (ص) با مهاجران (قبل از هجرت) که سبب زمینه‌ساز حرکتی مهم و تاثیرگذار بود، نمونه عیان و جامعی از ایجاد پیوند در میان مسلمانان است. پیامبر (ص) این پیمان را دو به دو میان مسلمانان برقرار کرد و به حضرت علی (ع) فرمود: «آیا راضی هستی که من برادر تو باشم؟» گفت: «آری، راضی هستم». فرمود: «تو برادر من در دنیا و آخرت هستی» (حیدری‌نسب، ۱۳۹۰: ۱۴).

بحث و نتیجه‌گیری

معلم به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان نظام آموزشی، نقش مهمی در تحقق اهداف متعالی نظام تعلیم و تربیت و موفقیت و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دارد. آنچه مسلم است این است که یک نظام آموزشی بسیار قوی با داشتن اهداف آموزشی عالی و محتوای درسی غنی، زمانی کارساز و کارآمد است که معلمانی متعهد به رعایت اصول و مبانی را در کنار خود داشته باشد. تعهد، نیروی محرکه‌ای است که سبب شکل‌گیری مبانی اخلاقی در فرد می‌شود و به همین دلیل، باتوجه به وظیفه و رسالت سنگینی که معلم بر عهده دارد، باید خود را متعهد به رعایت مبانی اخلاق حرفه معلمی بداند؛ بنابراین، پذیرفتن هر نقشی، مسئولیت‌هایی به دنبال دارد و ایفای این مسئولیت‌ها نیازمند رعایت جنبه‌های اخلاقی بسیاری است. معلمی و تدریس نیز حرفه‌ای است که اصولاً ماهیت اخلاقی دارد و اخلاق در سراسر آن جاری است.

آنچه در پژوهش حاضر مورد واکاوی قرار گرفته، تبیین سیره تربیتی پیامبر اکرم (ص) در ساحت اخلاق حرفه‌ای معلم بوده است. نتایج حاصل از پژوهش حاضر نشان می‌دهد سیره پیامبر اکرم (ص) سرشار از مبانی و کدهای اخلاقی است که می‌توان از آن‌ها در ساحت گوناگون تعلیم و تربیت و در موقعیت‌های عینی و واقعی بهره جست؛ همچنین رعایت این مبانی و کدهای اخلاقی، توسط همه کسانی که به امر تعلیم و تربیت رسمی و غیررسمی می‌پردازند توسط بزرگان دین، اکیداً توصیه شده است. اصول تربیتی استخراج‌شده از سیره پیامبر اکرم (ص) در این پژوهش عبارت است از: داشتن اخلاص در حرفه معلمی، اهمیت دادن به آموزش و کسب علم، ایجاد فضای مناسب تربیتی، محبت‌ورزی در حرفه معلمی، تأمین امنیت روانی فراگیران، حفظ کرامت و عزت انسانی فراگیران، اهتمام‌ورزیدن به عبادات خصوصاً نماز، اهتمام به رعایت بهداشت و برقراری پیوند معنوی بین فراگیران.

در سیره تربیتی پیامبر گرامی اسلام (ص) یکی از شرایط تعلیم و تربیت، برخورداری از اخلاص است. یعنی کسانی که در عرصه تعلیم و تربیت فعالیت می‌کنند، تمام اعمال و کوشش‌های خود را صرفاً برای خدا و رضایت او انجام دهند. از نکات حائز اهمیت در سیره تربیتی پیامبر (ص)، تأکید بر فراهم آوردن و ایجاد فضای مناسب تربیتی است. پیامبر (ص)، به اصلاح محیط خانه و جامعه بیش از همه اهمیت می‌دادند. بی‌تردید یکی از اساسی‌ترین نیازهای انسان، نیاز به محبت است. سیره عملی و احادیث پیامبر اکرم (ص) نشان‌دهنده توجه ویژه مکتب تربیتی اسلام به این نیاز مهم نسل جوان است. نکته دیگر در زمینه محبت کردن به نسل جوان، در سیره پیامبر (ص) رعایت اعتدال و پرهیز از افراط و تفریط در آن است. دیگر روش تربیتی پیامبر گرامی اسلام (ص)، روش تأمین امنیت برای کودکان است. نیاز به امنیت از نیازهای اساسی انسان است و لازم است والدین و همه کسانی که به امر تربیت اشتغال دارند سعی کنند، همواره تکیه‌گاه و پشتوانه‌ای برای امنیت کودکان باشند. سیره نبوی حاوی نکات تربیتی ارزشمندی است که به این نیاز اساسی توجه خاصی داشته است. انسان، گل سرسبد موجودات است و اسلام به او کرامت خاصی داده است. این کرامت، یکی از مبانی تربیتی اسلام و سیره تربیتی پیامبر (ص) است. در سیره نبوی، تکریم و احترام کودکان به شیوه‌های گوناگون صورت می‌گرفت؛ از جمله قیام و استقبال از فرزندان به هنگام ورود آن‌ها به مجلس، عیادت از کودکان مریض، سلام کردن به کودکان، با احترام صدا کردن کودکان و از این قبیل کارها. جزء دیگر جدانشدنی سیره تربیتی پیامبر اکرم (ص)، نماز است. پیامبر اکرم (ص) از دوران کودکی به آراستگی و پاکیزگی خود و دیگران علاقه خاصی داشتند. پیمان اخوت پیامبر گرامی - اسلام (ص) با مهاجران، نمونه عیان و جامعی از سیره تربیتی ایشان در میان مسلمانان است.

در نهایت، براساس یافته‌ها، پیشنهاد می‌گردد، مراکز تعلیم و تربیت‌ها، براساس ارزش‌های اخلاق حرفه‌ای حوزه تعلیم و تربیت که در این مقاله احصا شده، منشور اخلاق حرفه‌ای حوزه تعلیم و تربیت خود را مورد بازنگری قرار دهند. پیشنهاد دیگر آن است که مراکز تعلیم و تربیت، متناسب با ویژگی‌های مشاغل و پست‌های مراکز تعلیم و تربیت، ارزش‌های کارکردی اخلاق حرفه‌ای را که بیشتر به مشاغل مرتبط هستند، شناسایی کرده و به صورت یک سری معیارهای رفتاری تعلیم (استادی، دانشجویی و کارمندی) تعریف مجدد، تدوین نهایی و ترویج نمایند. یکی از نکات مهم و ضروری پژوهش، تحلیل روابط بین مقولات اخلاق حرفه‌ای حوزه تعلیم و تربیت و تبیین شیوه تعاملات و روابط تأثیر و تأثر با یکدیگر است که نیازمند فعالیت جدید پژوهشی است. پیشنهاد دیگر این است که وضعیت‌سنجی اخلاق حرفه‌ای در مراکز تعلیم و تربیت، مبتنی بر ارزش‌های اخلاق حرفه‌ای در سیره پیامبر اکرم (ص)، مورد بررسی و پژوهش قرار گیرد. از جمله محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به کمبود منابع انگلیسی مرتبط با موضوع حاضر اشاره کرد.

منابع

قرآن کریم

- ابن‌ابی‌جمهور، محمد بن زین‌الدین. (۱۳۹۷). *عوالی اللثالی العزیزیه فی الاحادیث الدینیہ*. ترجمه علی‌علیزاده. قم: انتشارات آیت اشراق.
- اصفهانی، مریم و شاهی، بتول. (۱۴۰۰). خوانشی بر اخلاق حرفه‌ای معلم در تراز نهج‌البلاغه. *فصلنامه رویکردی نو در علوم تربیتی*، ۴ (۳)، ۵۸-۷۱.
- انصاری، منوچهری؛ حسینی، احد؛ رحمانی یوشائلوئی، حسین و سیفی، سارا. (۱۳۹۱). تاثیر رعایت اصول اخلاق حرفه‌ای کارکنان بر وفاداری مشتریان بانک‌ها. *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، ۳ (۷)، ۶۵-۷۷.
- باقری، خسرو. (۱۳۷۴). *نگاهی دوباره به تربیت اسلامی*. تهران: انتشارات مدرسه.
- بخاری، ابوعبدالله محمد بن اسماعیل. (۱۴۰۰). *الصحيح*. ترجمه عبدالعلی نور احاراری. تربت جام: انتشارات شیخ الاسلام احمدجام.
- تولایی، روح الله. (۱۳۸۸). عوامل تاثیرگذار بر رفتار اخلاقی کارکنان در سازمان. *فصلنامه توسعه انسانی پلیس*، ۲۵ (۸)، ۴۳-۴۸.
- جمعه‌حیدری، علی. (۱۳۹۷). نقش تعلیم و تربیت در سبک زندگی اسلامی. *فصلنامه تخصصی نور المصطفی*، ۶ (۴)، ۷۹-۹۹.
- حجتی، محمد باقر. (۱۳۶۴). *آداب تعلیم و تربیت در اسلام*. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- حسینی‌دیباچی، سید علی‌نقی. (۱۳۵۱). ترجمه و شرح *نهج‌البلاغه*. تهران: نشر سرای امید.
- حسینی‌زاده، سیدعلی. (۱۳۸۶). *سیره تربیتی پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) (تربیت فرزندان)*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- حیدری‌نسب، علی‌رضا. (۱۳۹۰). *حاکم نیشابوری و مستدرک علی‌الصحيحین*. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- راغب اصفهانی، حسین. (۱۳۹۶). *معجم مفردات الفاظ القرآن*. ترجمه حسین خداپرست. قم: انتشارات نوید اسلام.
- رفیعی افوسی، حمید. (۱۳۹۷). *نگاهی بر معلم و معلمی از منظر پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد (ص)*. سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی و مطالعات اجتماعی ایران، تهران.
- شیرزادی، فاطمه. (۱۳۹۹). نقش سیره و سنت پیامبر در اخلاق حرفه‌ای معلم از دیدگاه شهید مطهری. ششمین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی ایران، تهران.
- صدوق، محمد. (۱۳۹۵). *علل الشرايع والاحکام*. ترجمه محمد علی سلطانی. تهران: ارمغان طوبی.
- طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۳۸۵). *سن النبى (ص)*. ترجمه محمد هادی فقهی. قم: اندیشه هادی.
- طبرسی، حسن بن فضل. (۱۳۶۵). *مکارم الاخلاق*. ترجمه میرباقری ابراهیم. تهران: فراهانی.
- عبداللهی، رضا؛ مقصودگردون، امیر؛ عبداللهی، محمد. (۱۳۹۴). *اصول و روش‌های تربیتی کودک و نوجوان از دیدگاه سیره پیامبر (ص)*. اولین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، اقتصاد، حسابداری و علوم تربیتی، ساری.
- قراملکی، احد فرامرز. (۱۳۹۲). *اخلاق حرفه‌ای*. تهران: انتشارات مجنون.

- قراملکی، احد فرامرزی؛ برخورداری، رضا؛ موحدی، فائزه. (۱۳۹۵). *اخلاق حرفه‌ای در مدرسه*. تهران: انتشارات شهیدمهدوی.
- کمره‌ای، محمد باقر. (۱۳۷۷). *ترجمه و شرح خصال شیخ صدوق*. تهران: انتشارات کتابچی.
- لکانی، محمد. (۱۴۰۱). *ضرورت وجود اخلاق حرفه‌ای اسلامی در مدارس و فضای مجازی*. مجله پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، ۵ (۴۸)، ۷۸-۸۵.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۰). *بحارالانوار*. ترجمه ابوالحسن موسوی همدانی. تهران: انتشارات گنجینه.
- مشایخی‌پور، محمدعلی. (۱۳۹۰). *مبانی اخلاق کار از دیدگاه امام علی (ع)*. *فصلنامه علمی و پژوهشی مدیریت اسلامی*، ۱۹ (۱)، ۱۵-۲۳.
- مکارم‌شیرازی، ناصر. (۱۳۸۵). *اخلاق در قرآن*. جلد اول. قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابیطالب علیه السلام.
- نظری، فرهاد. (۱۴۰۰). *اخلاق حرفه‌ای در مراکز تعلیم و تربیت، با تأکید بر گام دوم انقلاب اسلامی*. *فصلنامه اخلاق حرفه‌ای در آموزش*، ۱ (۱)، ۱۲۴-۱۵۳.
- نوری، حسین. (۱۳۶۹). *مستدرک وسائل*. قم: موسسه اهل بیت (ع).
- Cadozier, V. (2002). *The moral profession: A study of moral development and professional ethics of faculty*. Texas: University of Texas.